

GRAND SEIGNEUR AKO PODNIKATEĽ PROFIL GRÓFA ALBERTA ZAYA¹

ŠTEFAN GAUČÍK

GAUČÍK, Štefan. Grand seigneur as an entrepreneur. Profile of Count Albert Zay. *Historický časopis*, 2023, 71, 3, pp. 513–532, Bratislava.

The study is dedicated to a little-known but important member of the Zay family, Count Albert Zay (1825–1904), who followed in the footsteps of his father, Count Karol Zay (1797–1871). They were alike – active opinion leaders, important players in the political life of Hungary and entrepreneurs at a family estate of Uhrovec.

The author focuses on the family of Count Albert Zay, his military career and business activities. Count Albert Zay took over from his father the management of a cloth manufactory and the vast country estate of Uhrovec in 1857. He had to look for new, more efficient business opportunities. First he mechanised and therefore streamlined a traditional craft in the region by setting up a factory for the production of shoe nails in 1870. This was followed by the complete liquidation of the cloth manufactory, which was no longer profitable and by the arrival of a new investor, the glassmaking company from Vienna Joseph Schreiber and cousins. Count Albert's next family business project was a factory for producing walking sticks in 1876.

In Slovakia, the Hungarian and German aristocratic families, including the Zay family, completely disappeared from historical memory after 1945 due to radical political and social changes. Their enterprising and sometimes innovative members, among them the protagonist of our story Count Albert Zay were lost in the fog of the past.

Key words: Aristocracy. Large Estates. Business. Kingdom of Hungary.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.3.6>

Dejiny rodu Zay sú úzko späté so Slovenskom. V súčasnosti je možné identifikovať pozitívne posuny v dôležitých empirických prístupoch k tomuto rodu, a to v dvoch rovinách: v slovenskej historiografii (najmä novátorské a fundované práce Evy Kowalskej²) a na lokálnej, uhrovecko-bučanskej, úrovni (re-

1 Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-20-0371 *Lesk a pád šľachty. Stratégie šľachtickej reprezentácie v dejinách Slovenska*, riešeného v Historickom ústave SAV, v. v. i.

2 KOWALSKÁ. *Audiatur et altera pars: Vzťahy a prepojenia rodín Zayovcov a Štúrovcov. In MACHO a KODAJOVÁ, ed. Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo a doba verzus*

novácia krypty Zayovcov, obnova časti hradu Uhrovec). V posledných dvoch desaťročiach sa na Slovensku analyzovali aj iné, navonok parciálne, ale z hľadiska výskumu identít a kolektívnej pamäti³, regionálnych dejín⁴, kunsthistórie a zachovania kultúrneho dedičstva dôležité, priekopnícke témy, ktoré súviseli s literárnou⁵, umelecko-knižnou a zbierkotvornou činnosťou rodu⁶, ako aj s knižno-konzervátorskými výsledkami⁷ (veď sa zamerali na jednu z najvýznamnejších

historická pamäť. Bratislava 2015, s. 33-52; KOWALSKÁ. Dôstojník v armáde a spoločnosti na prelome 18. a 19. storočia: Imrich II. Zay a jeho kariéra (1765 – 1831). In *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 2, s. 147-160; KOWALSKÁ. Podnikanie v réžii aristokrata: založenie a prvé kroky súkenky v Uhrovci (1845 – 1851). In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 428-456; KOWALSKÁ. Z Bytčice a Uhrovca do Bučian, Trnavy a Prešporku: Kultúrne aktivity Zayovcov a Calisiovcov v 18. – prvej polovici 19. storočia. In BUGALOVÁ, ed. *Vplyv šľachtických rodov na európske kultúrne dedičstvo. Zborník príspevkov z medzinárodnej odbornej konferencie Smolenice, 15. – 16. november 2022*. Bratislava 2022, s. 191-202; KOWALSKÁ. Der Anteil der Familien Zay und Calisius an der Entwicklung der religiösen und kulturellen Infrastruktur der ungarischen Lutheraner. In VADERNA, ed. *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820*. Wien 2022, s. 86-100.

- 3 DEMMEL. *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony 2011; DEMMEL. *Ludovít Štúr. Zrod moderného slovenského národa v 19. storočí*. Bratislava 2017.
- 4 Seriózne sú napísané kapitoly o Zayovcoch v obecnej monografii Uhrovca. ŠIŠMIŠ; BEŠTOVÁ a KVASNICOVÁ. *Uhrovec*. Uhrovec 2007.
- 5 Tematika literárneho salónu a kontakty Zayovcov s poetkami Máriou Teréziou von Artner a Karolínou Pichler sú dobre spracované v nemeckej, maďarskej i slovenskej odbornej literatúre: PAUSZ. *Nemes Artner Mária és írói köre (1772–1829)*. Budapest 1927; KISS. *Der slowakische Feenname víla und der ungarische Wortschatz*. In *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1966, roč. 12, s. 227-234; JÓNÁSOVÁ. Literárny salón – spôsob literárnej komunikácie v 17. a 19. storočí. Pokus o otvorenie literárnohistorickej témy, 2. časť. In *Knižnica*, 2011, roč. 12, č. 5, s. 45-48; Puchalová. Marie Therese von Artner und ihre literarische Autorschaft. In *World Literature Studies*, 2017, roč. 9, č. 4, s. 129-140; TAMÁSY. Caroline Pichlers „ungarischer Salon“ – Eine Wiener Salondame und ihre Beziehungen zu Ungarn. In BENÍŠKOVÁ, ed. *Interkulturalität in Sprache, Literatur und Bildung, Interculturality in Language, Literature and Education, Interkulturalita v jazyce, literatúre a vzdelaní*. Pardubice 2022, s. 41-63.
- 6 SAKTOROVÁ. Italiká 16. storočia v šľachtickej knižnici rodu Zaiovcov. In DRSKOVÁ, ed. *Opera romanica 14. Linguis diversis libri loquuntur. Sborník k 65. narodeninám pani profesorky Jitky Radimské*. České Budějovice 2013, s. 122-129; SAKTOROVÁ. Najstarší katalóg knižnice rodu Zaiovcov. In *Kniha 2016. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin 2016, s. 335-342.
- 7 BUKOVSKÝ; SABOV a KUKA. Konzervovanie Zayovskej knižnice, 1. časť. História a stav knižnice. In *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 3, s. 143-146; BUKOVSKÝ; KUKA a MAKOVÁ. Konzervovanie Zayovskej knižnice, 2. časť. Rozsah poškodenia. In *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 5, s. 243-247; BUKOVSKÝ; KUKA a KYŠKOVÁ. Konzervovanie Zayovskej knižnice, 3. časť. Kyslosť knižnice. In *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 7, s. 385-390.

historických knižníc na Slovensku) a architektonickým vývojom ich sídelných objektov.⁸ Žiaľ, hospodársky výskum uhroveckého panstva – a to napr. ohľadne otázok okolo Grundherrschaft/Gutsherrschaft v uhorských pomeroch – zostal v zárodku⁹ a nachádza sa na periférii bádateľov hospodárskych dejín nielen na Slovensku, ale aj v Maďarsku.

Pokračovanie výskumov má bezpochyby veľký potenciál, najmä v oblastiach hospodárskych a sociálnych dejín, ako aj moderných biografii popredných členov¹⁰ rodiny, keďže rodový archív uložený v Slovenskom národnom archíve je výnimočne komplexný a dobre zachovaný.¹¹ Pre slovenskú historiografiu je výzvou i to, že po „vlnu“ dôležitých genealogických prác z pera maďarských historikov (Szabolcs Vajay, Valéria Fukári)¹² výskum Zayovcov v maďarskej historiografii začal stagnovať a je možné identifikovať len miernejší záujem o túto tému (aj ten sa zužuje predovšetkým na analýzu politickej činnosti a liberálno-nacionálnej orientácie grófa Karola Zaya). Záujem z českej strany o túto problematiku je minimálny.¹³

Štúdiá sa opiera o (zatiaľ čiastočné) výsledky výskumu spomínaného rodového archívu. Zameriava sa na nevelmi známeho, ale zato významného člena rodu, grófa Alberta Zaya, ktorý kráčal v šľapajach svojho otca Karola. Bol, tak

-
- 8 JANURA. Aristokratická rezidencia Zayovcov v Bučanoch. In ŽUFFOVÁ, ed. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 18. Zborník zo seminára konaného dňa 4. 12. 2014*. Trnava 2015, s. 37-44.
 - 9 LÁNGOŠ. Lesné hospodárstvo na niekdajšom panstve Uhrovec. In *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea*. Martin 1979, s. 93-108.
 - 10 Pozri štúdiu o živote syna grófa Alberta Zaya: GAUČÍK. *Nepokojný život grófa Mikuláša Zaya*.
 - 11 Maďarskí archívári v 60. a 70. rokoch 20. storočia nasnímali najdôležitejšie pramene z fondu rodu Zay. Tie sú dostupné na mikrofilmoch v Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár. Pozri KOLLEGA TARSOLY; GORJÁNÁC a SZASZKÓ. *Csehszlovákiai mikrofilmek az Országos Levéltárban (1992. január 1-én)*. Repertórium. Budapest 1992, s. 42-44.
 - 12 VAJAY. A csömöri Zay családról, 1. část. In *Turul*, 1998, roč. 71, č. 3-4, s. 58-67; VAJAY. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 16–17. század, 2. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 1-2, s. 26-41; VAJAY. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 3. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 3-4, s. 69-74. Reakcia na štúdie Vajayho, oprava genealogických súvislostí a politických pozícií členov rodiny: FUKÁRI a MÉSZÁROS. Helyesbítések és kiegészítések Vajay Szabolcs „A csömöri Zay családról” című közleményéhez. In *Turul*, 2008, roč. 80, č. 3, s. 87-92; FUKÁRI. *Felső-magyarországi főúri családok. (A Zayak és rokonai 16–19. század)*. Pozsony 2008.
 - 13 Pozri sympatickú, ale dávno známe údaje prezentujúcu štúdiu KOBLASA. Zay de Csömör – uhrovectí páni. In *Rodopisná revue on-line*, 2011, roč. 13, č. 3, s. 1-4. [online]. Pozornosť sa venovala najnovšie aj osudu archívu rodu v I. ČSR: KOBLASA a KAHUDA. Nerovný dialóg. Čeští archívári a hornouherské šlechtické archívy po zrode Československa. In DUCHÁČEK a BÍLKOVÁ, ed. *Václav Chaloupecký a generace roku 1914. Otazníky české a slovenské historiografie v éře první republiky*. Liberec; Praha; Turnov 2018, s. 197, 200, 201.

ako on, aktívnym mienkotvorným politikom, dôležitým hráčom v politickom živote Uhorska a pokračovateľom modernizácie uhroveckého panstva. Môžeme súhlasiť – aj v prípade Alberta – s Evou Kowalskou: „*Je dôležité bližšie spoznať práve najužšie, teda domáce prostredie protagonistov významných spoločenských procesov, keďže významne prispieva k utváraniu charakteru a postojov potomkov.*“¹⁴

Rodinný kruh grófa Alberta Zaya

Gróf Albert Karol Zay¹⁵ sa narodil 22. júna 1825 ako druhý syn Karola Zaya (1797 – 1871). Jeho matka bola Klára Karolína Prónay de Tót-Próna et Blathnitza (1803 – 1852), ktorá pochádzala zo starého evanjelického šľachtického rodu z Turčianskej stolice.

Albert mal piatich súrodencov. Najstarším bol Ľudovít Alexander (1821 – 1888), od roku 1856 cisársko-kráľovský komorník a kapitán.¹⁶ Jeho prvá manželka bola Mária Berényi de Bodok et Karancsberény (1824 – 1854), mimochodom sestra Lujzy, ktorá bola druhou manželkou jeho otca Karola.¹⁷ Ľudovít sa po smrti Márie v roku 1856 oženil s Máriou Kolowrat-Krakowskou

14 KOWALSKÁ, Audiatur et altera pars, s. 33.

- 15 KERTÉSZ. Zay Károly és a zsidó emancipáció. In *Credo*, 2014, roč. 20, č. 1, s. 36-43; MELKOVICS. A reformkori liberális nacionalizmus Zay Károly gróf életpályájának tükrében. In KOVÁCS, ed. *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Budapest 2019, s. 9-33. Inú skupinu tvoria staršie publikácie skôr popularizačného, pramenného a biografického charakteru (možno ich datovať už od grófa Karola Zaya a pokračoval v tom aj jeho vnuk Mikuláš), ktoré podávali niekedy veľmi zaujatý obraz nielen o politickej a spoločenskej činnosti najvýznamnejších členov rodu, ale snažili sa zvečniť aj slávu rodu. Porovnaj napr. ZAY. Historiai forgácsok. In *Uj Magyar Múzeum*, 1854, roč. 4, č. 1, s. 393-394; THALY. Báró Zay András kurucz ezredes 1685–1734. In *Vasárnapi Ujság*, 25. novembra 1866, roč. 13, č. 47, s. 569-570; THALLÓCZY. Csömöri báró Zay Ferencz 1505–1570. Budapest 1885; ZAY. Zay Péter 1735–1783. In *Evangélikus Órálló*, 9. júna 1905, roč. 1, č. 4, s. 243-245. Mikuláš Zay napísal aj kvalitné štúdie o živote a cirkevnopolitickej činnosti grófa Petra Zaya, ktoré sa opierali o výskum rodového archívu: ZAY. II. József és Zay Péter, 1. časť. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 10. marca 1901, roč. 44, č. 10, s. 150-151; ZAY. II. József és Zay Péter, 2. časť. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 17. marca 1901, roč. 44, č. 11, s. 168-169; ZAY. II. József és Zay Péter, 3. časť. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 24. marca 1901, roč. 44, č. 12, s. 184-186; ZAY. II. József és Zay Péter, 4. časť. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 31. marca 1901, roč. 44, č. 13, s. 196-199; ZAY. Zay Péter az 1764–65-iki diétán, 1. časť. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 28. apríla 1901, roč. 44, č. 17, s. 259-261; ZAY. Zay Péter az 1764–65-iki diétán, 2. časť. In *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 5. mája 1901, roč. 44, č. 18, s. 275-276; ZAY. Zay Péter ifjúsága, 1. časť. In *Protestáns Szemle*, 1901, roč. 13, č. 2, s. 91-101; ZAY. Zay Péter ifjúsága, 2. časť. In *Protestáns Szemle*, 1901, roč. 13, č. 3, s. 190-201.
- 16 Slovenský národný archív (SNA), fond (f.) Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, kartón (k.) 375, 2049. szám (Zápisnica o dedičskom konaní Ľudovíta Zaya zo 16. júla 1889).
- 17 SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, Manželská zmluva z 16. februára 1857.

(1825 – 1915), a tým sa Zayovci dostali do príbuzenského vzťahu s poprednou českou aristokratickou rodinou. Albert mal ešte ďalších dvoch bratov: Alexandra (1827 – 1828), ktorý zomrel ako jednoročný a Františka (1829 – 1876), ktorý bol cisársko-kráľovským komorníkom – vymenovaný v roku 1859 – a zomrel v sanatóriu v Döblingu. Albert mal ešte sestru Eleonóru (1831 – 1917). Vydala sa najprv za cisársko-kráľovského kapitána Achilla Danckelmana. Po štvorročnom manželstve ovdovela a v roku 1862 sa stala manželkou jazdeckého plukovníka Viktora Karola Grävenitza. Najmladším bratom Alberta bol Juraj Jozef (1833 – 1893), ktorý bol úradníkom a zomrel bezdetný v meste Eger.¹⁸

Gróf Albert uzavrel s Emíliou Dubovszkou (1837 – 1894)¹⁹ morganatické manželstvo, a to až v roku 1863.²⁰ Emília, ktorá sa narodila v Starej Haliči (*Gácsfalu*) totiž pochádzala z nižšej spoločenskej triedy, bola možno meštiankou, ale so šľachtickým titulom.²¹ Narodilo sa im deväť detí – štyria synovia a päť dcér.

18 Biografické údaje a príbuzenské vzťahy pozri v nasledovných prameňoch: SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, Haláleset felvétele a bíróságok részére (úmrtie Juraja Zaya, 8. marca 1893), 3389/77 (úmrtie Františka Zaya, 24. februára 1877); NAGY. *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Zv. 12. Pest 1865, s. 332, 339; *Magyar nemzetségi zsebkönyv. Főrangú családok*. Zv. 1. Budapest 1888, s. 45, 272-273; *Magyarország tisztii cím- és névtára*. Zv. 1, roč. 4. Budapest 1884, s. 26; *Magyarország tisztii cím- és névtára*. Roč. 9. Budapest 1890, s. 40; *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*. Zv. 62. Gotha 1889, s. 366-367; *Hof- und Staats-handbuch der Österreichisch-ungarischen Monarchie für 1896*. Wien 1896, s. 40; KEMPELEN. *Magyar nemes családok*. Zv. 2. Budapest 1911, s. 130; WITTING. *Der Niederösterreichische Landständische Adel*. S – Z. Nürnberg 1918, s. 616. K Františkovi Zayovi: Vidéki hírek. In *Fővárosi Lapok*, 28. januára 1876, roč. 13, č. 22, s. 104. K úmrtiu Eleonóry Zay: Halálózás. In *Pesti Hírlap*, 31. januára 1917, roč. 39, č. 31, s. 12. Detailnejšie údaje z matrik som čerpal zo stránky www.familysearch.org.

19 Gyászrovat. In *Fővárosi Lapok*, 4. septembra 1894, roč. 31, č. 244, s. 2095.

20 NAGY. *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pótlék kötet, Pest 1868, s. 368. Autor neuvádza v rodokmeni Juraja, ale v knihe z roku 1865 áno.

21 Archívne pramene dokazujú jej šľachtický pôvod. Napríklad v úradných matričných zápisoch detí sa uvádza ako *nata nobilis*. Genealóg Iván Nagy píše chybné krstné mená jej rodičov (otec sa nevolal József, ale Pavol/Paulus/Pál a matka nebola Amália, ale Anna). Nagy sa zmieňuje aj o jej šľachtickom pôvode (uvádza len skratku „*ns.*“ – *nemes*). O bližšie neskúmanom predikáte „*de miskolczi*“ jej matky Anny Borsody je údaj len z roku 1888. Otca neoznačuje ako šľachtica, ale práve on bol *nobilis*. Zaujímavé je, že v Oravskej župe je možné identifikovať šľachtický rod Dubovszky. Významný genealóg Szabolcs Vajay tiež preberá nepresné údaje. Pozri SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, 155/1888 (Výpis z matriky narodených – Ladislav Zay); „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592–1935, „database with images, FamilySearch (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KXW8-M6F : 28 June 2022>), Amalia Dubovszky, 10 Sep 1837; citing p.Baptism, Stará Halič, Lučenec, Slovakia, Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia; FHL microfilm 2,375,874. [cit. 2023-05-17]. NAGY, *Magyarország családai*, s. 368; *Magyar nemzetségi zsebkönyv*, s. 273; VAJAY. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 3. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 3-4,

Ich prvé dieťa Emília Augusta sa narodila 28. júna 1857 v Prešporku. Bola pokrstená v Dóme sv. Martina (prebrala katolícke vierovyznanie matky). Albert ju podľa matričného zápisu – pôvodná poznámka *illegitima* je prečiarknutá – uznal za svoje zákonné dieťa (zomrela tragicky v roku 1917).²² Albertovým „najvýznamnejším“ potomkom bol politik, statkár, poslanec hornej snemovne a talentovaný spisovateľ Mikuláš (1864 – 1939), ktorý sa narodil ako druhé dieťa, a ako prvý, zrejme veľmi očakávaný, syn. Mikuláš sa v roku 1887 zoznámil s grófkou Margitou Károlyi de Nagykároly (1868 – 1937). O rok sa zasnúbili a 12. januára 1889 sa s grófkou, nazývanou v aristokratických kruhoch Gina, oženil. Evanjelický rod Zay tak nadviazal blízky príbuzenský vzťah s vplyvným katolíckym rodom v Uhorsku.²³ Ďalší Albertov syn Ladislav (1866 – 1925) sa stal vojakom, dosiahol hodnosť husárskeho poručíka.²⁴ Nasledujúci Albertov syn Imrich (1867 – 1941), ktorý bol bankovým úradníkom a vášnivým poľovníkom, písal novely na túto tému, si neskôr – v roku 1895, takisto ako otec, vybral za (prvú) manželku herečku, operetnú primadonu Gabrielu Bárdy-Heckel (1876 – 1976), umeleckým menom „*Bárdy Gabi*“.²⁵ Alberta a Emíliu postihla, žiaľ, aj rodinná tragédia. Ludovika Albertina (1868 – 1869) žila len krátko, zomrela ani nie ako polročná.²⁶ Ludovika Mária Eleonóra (1870 – ?) sa vydala v roku 1901 za finančného radcu Františka Schwertnera.²⁷ Karol (1872 – ?) bol dušev-

s. 76.

- 22 „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,“ database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GRO1-2MG?cc=1554443&wc=9P3P-DPD%3A107654301%2C107722701%2C124525701%2C124712301 : 3 July 2014>), Roman Catholic (Rímsko-katolícká cirkev) > Bratislava > Sv. Martina (Part IV) > Baptisms (Krsty) 1856-1857 (Inv. č. 38) > image 234 of 321; Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia. [cit. 2023-03-15]. Zomrela v roku 1917. Pozri (Zay grófnő agnoskálása). In *Pesti Hírlap*, 19. mája 1917, roč. 39, č. 128, s. 8.
- 23 SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, IV/szám (Gróf Zay Miklósné felfolyamodása).
- 24 Napísal aj dramatickú báseň, ktorú vydal v knižnej podobe v Trenčíne v roku 1895. Zay. *Áldás és átok. Drámai költemény öt részben. Trencsén 1895.* K jeho úmrtiu Halálozás. In *Magyarság*, 27. mája 1925, roč. 6, č. 118, s. 11.
- 25 SCHÖPFLIN, ed. *Magyar Színművészeti Lexikon, Aágh Endre – Faust.* Zv. 1. Budapest 1929, s. 124. Pozri napr. jeho poľovnícky článok: ZAY. A dámvad. In NAGY, ed. *Vadászati Útmutató 1934–1935*, roč. 11, s. 74-84.
- 26 „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,“ database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BRB-B9K?cc=1554443&wc=9PQS-2J6%3A107654301%2C107654002%2C107672801%2C108060301 : 3 October 2014>), Roman Catholic (Rímsko-katolícká cirkev) > Bánovce nad Bebravou > Uhrovec > Baptisms (Krsty) 1866-1877 > image 15 of 46; Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia. [cit. 2023-05-18]. Szabolcs Vajay mylne uvádza k jej úmrtiu rok 1870. VAJAY, Szabolcs. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 3. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 3-4, s. 76.
- 27 VAJAY. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 3. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 3-4,

ne zaostalý, jeho osud zostáva záhadným.²⁸ Albertina (Berta) Zay (1875 – 1891) zomrela mladá, ako 16-ročná vo francúzskom Nancy.²⁹ Eleonóra (1880 – 1947) sa vydala v roku 1908 za policajného podplukovníka Jozefa Lénerta.³⁰

Gróf Albert po piatich rokoch po úmrtí manželky – už v pokročilejšom veku, veď mal 74 rokov – sa ešte v roku 1899 oženil. Dobové noviny písali „o zaujímavom manželstve“ s Alžbetou Megyeri, ktoré uzatvorili v Szentendre. Mladá nevesta bola herečka a aj po úmrtí grófa používala šľachtický titul (najmä v reklamách pred vystúpeniami v chýrnom zábavnom budapeštianskom podniku *Fővárosi Orfeum*).³¹

Gróf Albert Zay kvôli akútnemu zápalu pľúc zomrel 9. júla 1904 o pol ôsmej večer v Budapešti, v Alžbetínskej nemocnici.³² Jeho úmrtie akoby symbolizovalo aj koniec jedného dlhého, slávneho a prosperujúceho obdobia Zayovcov. Nemenovaný autor nekrológu totiž naznačoval aj akoby hlbšie príčiny jeho úmrtia.³³ Vraj tento „robustný muž“ musel vytrpieť veľa „duševných bolestí“ a pod ťarchami sa nakoniec zlomil. Bola to narážka na osud a peripetie jeho syna Mikuláša – talentovaného politika a spisovateľa –, ktorý trpel chronickou paranojou a prebiehal proces vo veci zavedenia poručníctva. Nechutné medializované rodinné škandály zase zruinovali spoločenskú prestíž a ekonomickú váhu rodu.

Syn Mikuláš neskôr výstižne charakterizoval svojich rodičov. O otcovi Albertovi hovoril nasledovne:

„Popri pestrej všeobecnej vzdelanosti vyčnieva v oblasti továrenskej výroby. Nerád sa zaoberá politikou, lebo ľudia sú preňho vo všeobecnosti nepríjemní, ale oveľa viac plánuje v priemysle, ktorý je ešte u nás v plienkach, a ktorého otázky prakticky aj rieši.“³⁴

s. 76.

28 GAUČÍK, *Nepokojný život grófa Mikuláša Zaya*.

29 Halálozások. In *Vasárnapi Ujság*, 7. júna 1891, roč. 38, č. 23, s. 378.

30 „Hungary Civil Registration, 1895-1980“, database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:474M-YR3Z : 10 January 2020>), Zay Eleonóra. [cit. 2023-05-19]. K sobášu: (Házasság). In *Budapesti Hírlap*, 2. októbra 1908, roč. 28, č. 236, s. 11. K úmrtiu Lénerta: Halálozás. In *Magyarság*, 27. mája 1925, roč. 6, č. 118, s. 11.

31 Érdekes házasság. In *Pesti Napló*, 10. augusta 1899, roč. 50, č. 220, s. 7; *Magyarország*, 25. novembra 1905, roč. 12, č. 289, s. 20.

32 „Hungary Civil Registration, 1895-1980“, database with images, FamilySearch „Hungary Civil Registration, 1895-1980.“ database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-D157-DD?cc=1452460&wc=92QK-6TR%3A40678301%2C43353801%2C1077265704 : 24 November 2021>), Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun > Budapest (II. Kerület) > Deaths (Halottak) 1904 (jún) > image 41 of 283; Archiv der Stadt Budapest (Archive of the City), Hungary. [cit. 2023-06-16].

33 (Gróf Zay Albert halála). In *Pesti Hírlap*, 12. júla 1904, roč. 26, č. 192, s. 8.

34 SNA, f. Zay, Archiv Alberta Zaya a dedičov, k. 375, Orvosi vélemény.

Matka Emília „nemala tvorivý talent, bola do istej miery jednoduchá, ale veľmi prakticky zmyšľajúca žena“.³⁵

Homo miles

Albert takisto ako jeho starší brat Ľudovít si vybral vojenskú kariéru. Je zaujímavé, že obidvaja bojovali na rakúskej strane proti maďarskej revolúcii v rokoch 1848 – 1849, o čom sa neskoršie maďarské medailóny vôbec nezmieňovali. Ľudovít mohol byť pre mladého Alberta istým príkladom. Bol totiž poručíkom, dosiahol úspešnú vojenskú kariéru práve v jazdeckom pluku kyrysníkov, kde Albert o trochu neskôr tiež slúžil. Ľudovít sa zúčastnil na jarnom rakúskom ťažení proti Uhorsku v roku 1849. Dňa 4. apríla 1849 sa účastnil krvavej bitky pri Tápióbitske. Bol vyznamenaný saským vojenským radom Svätého Henricha a rakúskym cisárskym radom Leopolda. Neskôr, v roku 1855 sa stal nadporučíkom a v roku 1859 kapitánom.³⁶

Albert absolvoval vojenskú akadémiu vo Viedenskom Novom Meste, odkiaľ vstúpil do rakúskej cisárskej armády. Nachádzame ho v roku 1843 ako kadeta v kyrysníckom pluku č. 4 Adolfa von Mengena. Postupne napredoval vo vojenskej hierarchii a v roku 1849 sa stal kapitánom v pluku kyrysníkov saského kráľa č. 3. Albert sa zúčastnil na letnej ofenzíve rakúskych vojsk v roku 1849, v ťažení proti maďarskej revolúcii, v jazdeckej divízii poľného maršala Franza Ottingera, ktorá bola súčasťou vojska baróna Jelačiča. Zúčastnil sa pri obrane petrovaradínskej pevnosti a v bojoch pri meste Titel v Báčke. Za vynikajúci vojenský výkon bol vyznamenaný saským vojenským radom Svätého Henricha. Neskôr slúžil v husárskom regimente Kaiser č. 1. V roku 1852 vystúpil z armády. Jeho ďalší krok, návrat domov, možno súvisel s úmrtím matky.³⁷

Homo oeconomicus

Opustiť armádu sa rozhodol preto, lebo mal už 27 rokov a chcel „založiť rodinu a aby pomáhal otcovi v spravovaní prastarých majetkov“.³⁸ Založenie rodiny sa však v zrkadle predošlých rodinných súvislostí značne posunulo. Oveľa súrnejšia bola starostlivosť a uhrovecké a bučianske panstvo, ako aj o menšie majetkové podiely mimo neho. Gróf Karol Zay totiž 25. januára 1857 – zrejme aj kvôli novému manželskému zväzku s Lujzou Berényi – odovzdal svojim štyrom sy-

35 Tamže.

36 WURZBACH. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wurmser – Zhuber. Zv. 59. Wien 1890, s. 226.

37 WURZBACH, *Biographisches Lexikon*, s. 224.

38 Pozri tendenčne spracovaný profil, ktorý však obsahuje zaujímavé biografické údaje: (Gróf Zay Albert halála). In *Pesti Hírlap*, 12. júla 1904, roč. 26, č. 192, s. 8.

nom všetky práva na správu hnutel'ných a nehnuteľných majetkov rodu. Rodový majetok však nemohol byť rozdelený medzi nimi.³⁹

V roku 1867 ale jeho synovia – vraj kvôli ťažkej hospodárskej situácii a za cieľom zvyšovania rentabilnosti panstva – iniciovali zmeny vo vlastníckej zmluve, o ktorých už pred rokom bol presne informovaný aj ich otec.⁴⁰ Najdôležitejšou príčinou ale mohol byť zhoršený duševný stav Františka (jeho poručníkom bol už od mája 1866 brat Juraj⁴¹), ktorý sa v novej zmluve zriekol všetkých práv týkajúcich sa rodového majetku a súhlasil s jeho rozdelením medzi troch bratov s jedinou výhradou, že preberú na seba všetky majetkové ťarchy. Bola mu schválená celoročná apanáž (pre otca sa stanovil dôchodok už v roku 1857 v hodnote 50-tisíc zlatých). Vznikli rodové línie: Albertova a zvlášť spoločná, Ľudovíta a Juraja. Albert a jeho dedičia dostali do vlastníctva celé uhrovecké panstvo aj so značnými finančnými ťarchami (najmä zálohy sa vyšplhali na viac ako 300-tisíc zlatých a nemalý bol aj balík dlhov voči evanjelickej cirkvi). Ostatní bratia získali menšie majetky v Nitrianskej župe. Hodnotnejšie šperky sa dostali do úschovy manželky Ľudovíta, Márie Kolowrat-Krakowskej. Bol schválený aj menší majetkový podiel pre Eleonóru Zay v Častkove.⁴²

Mladý gróf – jediný z bratov – pokračoval v podnikateľských tradíciách otca Karola, ktorý bol v roku 1845 zakladateľom na celouhorskej úrovni významnej súkenky v Uhrovci.⁴³ Opieral sa pri nej vraj o tradíciu česko-moravských protestantov utečencov, ktorí sa tu prvýkrát zaoberali súkenníctvom.⁴⁴ Podnik však

39 SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, Birtok átadási szerződés (25. január 1857).

40 SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, Nyilatkozat (22. august 1866).

41 SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, Teljhatalmazvány (10. máj 1866).

42 SNA, f. Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375, Osztály szerződés (15. august 1867).

43 Nie sú zatiaľ preskúmané podnikateľské aktivity Zayovcov v baníctve. Karol bol menovaný v roku 1831 za delegáta Nitrianskej stolice do snemovej komisie pre otázky baníctva. Rod disponoval na prelome 18. a 19. storočia banskými podielmi v Banskej Štiavnici. Možno, že boli získané príbuzenským zväzkom s Hellenbachovcami (cez vetvu Kollonichovcov). Porovnaj VAJAY. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 16–17. század, 2. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 1-2, s. 39; RAGAČ. Pramene k dejinám baníctva v Slovenskom národnom archíve. In MATEJKOVÁ a KAMENICKÝ, eds. *Európsky význam slovenského baníctva v stredoveku a novoveku. Zborník prednášok z medzinárodného sympózia konaného 8. – 10. 9. 2010 v Banskej Štiavnici*. Banská Štiavnica 2010, s. 88; KOWALSKÁ, *Audiatum et altera pars*, s. 46.

44 LOVCSÁNYI. Trencsénmegye. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képen*. Zv. 15. Budapest 1899, s. 320. Na technický popis výroby pozri ŠIŠMIŠ; BEŠTOVÁ a KVASNICOVÁ, *Uhrovec*, s. 44. Komplexný prehľad súkenky pozri KRAJČOVIČOVÁ. Továreň na súkno v Uhrovci (1845 – 1873). In *Zborník SNM – História*, 1972, roč. 66, s. 135-164. Staršie spracovanie: SZTUDINKA. Gróf Zay Károly zay-ugróczy volt posztógyárának története (1845–1872). In SZTUDINKA, ed. *Magyar Ipartörténet*, Budapest 1909, roč. 3, č. 5. .

dlho zápasil s nedostatočnými voľnými finančnými prostriedkami.⁴⁵ Rentabilita

- 45 Karolova iniciatíva – ktorú pozitívne hodnotil aj Lajos Kossuth – zapadala do mainstreamu uhorského/maďarského reformného hnutia, v ktorom hrali významnú politickú a ekonomickú úlohu aristokrati. Zakladanie akciových spoločností v priemysle, poľnohospodárstve a doprave malo finančne posilniť nielen samotných akcionárov, domácich a zahraničných investorov, ale aj uhorskú aristokraciu. Tieto podnikateľské aktivity s modernizačným impulzom – podľa vzoru vyspelejšieho Anglicka, Francúzska či Nemecka – mali pozdvihnúť ekonomickú úroveň zaostalého Uhorska a mali zefektívniť jeho výrobný potenciál, resp. vymedziť aj kontúry tzv. národného trhu a aj z politického hľadiska zvýšiť váhu Uhorska v rámci ríše. Na nových fórach verejnosti (kasína, spolky, noviny) prebiehala liberálno-národná diskusia o modernej podobe Uhorska. V roku 1844 bol založený Védegyelet (Ochranný spolok) v Prešporke s regionálnymi pobočkami (v Uhrovci ju viedol gróf Karol) s cieľom vytlačiť z trhu cudzie výrobky a nahradiť ich domácimi. V jeho činnosti dominoval bojkot ako forma ekonomického nacionalizmu. Dôležitá bola aj implementácia zahraničných ekonomických teórií do praktického podnikateľského života, ako aj nadviazanie kontaktov so zahraničnými investormi a dodávateľmi, ktorí sa zapájali do hospodárskeho oživenia konkrétnych oblastí (priemysel, baníctvo, železničná infraštruktúra, paroplavba, regulácie riek). Tieto roky akoby symbolizovali rozkvet podnikateľského ducha a zosilnenie uhorských ochranárskych cieľov: boli zakladané, resp. sa plánovali textilné podniky a ich sklady nielen v Pešti, ale aj v iných mestách (napr. v Hornom Uhorsku v Prešporke, Košiciach, Banskej Bystrici, Holíči, Skalici, Prešove). Za týmito zakladateľskými aktivitami stála pestrá plejáda podnikateľov od aristokratov, cez majetnejších mešťanov a obchodníkov až ku tradičným, inovatívnym členom cechov.
- V týchto procesoch, najmä v továrenskej textilnej výrobe prostredníctvom uhroveckej súkenky hral aktívnu, ba priekopnícku úlohu práve gróf Karol Zay. Súkenka bola vybudovaná na základe plánov anglického inžiniera Henryho Paynea a stroje (valchy, postrihovacie stroje s dlhými nožmi, spriadacie stroje) zabezpečila firma Daniela Speckera z Viedne a iní subdodávatelia. Na práce dohliadal a viedol ich prvý riaditeľ súkenky Rudolf Wilhelm Wrchowszky. Podnikanie sa mohlo opierať o lacnú pracovnú silu v regióne (ročne zamestnávalo až 6000 nádenníkov!), veľkú rezervu vodných zdrojov a prostredníctvom Wrchowského aj o skalických veľkoobchodníkov a rodinné manufaktúry, ktoré zabezpečili okrem menších strojov aj externé spriadacie kapacity. Moderná technológia si vyžadovala odborníkov, farbiarov, ktorí prišli z nemeckojazyčných krajín. Bola systematicky vybudovaná sieť skladov zásob a vyrobeného tovaru a obchodných zastúpení (napr. Prešporok, Pešť, Trnava, Trenčín atď.) a hneď v roku založenia podniku sa značne zvýšilo množstvo objednávok. Základný kapitál predstavovalo 200-tisíc zlatých, pričom 40 % bolo uložených v nehnuteľnostiach a 60 % v strojoch. Obeživo, ktoré sa skladalo z vkladov akcionárov a najmä majiteľa Karola Zaya predstavovalo 100-tisíc zlatých. Súkenka však od začiatku čelila viacerým výzvam, resp. prekážkam. Jej produkty sa dostali do ostrého konkurenčného boja najmä s výrobkami kvalitnejších rakúskych tovární. Zay bol preto nútený predávať uhrovecké súkno oveľa lacnejšie. Tvorbe vyššieho zisku prekážali viaceré negatívne faktory: nekvalitné cesty, ktoré na jar a jeseň niekedy znemožnili prepravu tovarov furmanmi, absencia úveru (v júli 1848 bola bezvýsledne žiadaná štátna podpora od ministra financií Kossutha) a nedostatok kvalitných odborných pracovníkov. Najnovší komplexný pohľad na začiatok a vývoj súkenky: KOWALSKÁ, Podnikanie v rézii aristokrata, s. 428-456. Ku spoločenským a ekonomickým súvislostiam vzniku a pôsobenia súkenky pozri ešte Iparköri mozgalmak. In *Pesti Hírlap*, 22. júla 1845, roč. 5, č. 507, s. 50-51; Allerhand was passirt. In *Pannonia*, 24. októbra 1846, roč. 10, č. 121, s. 482; Az országos védegyelet vidéki osztályai. In *Hetilap*, 12. mája 1846, roč.

továrne, ako aj úverové a odbytové možnosti sa značne zúžili počas vojnového konfliktu v rokoch 1848 – 1849. Vtedy z hospodárskeho hľadiska hektické, napäté obdobie a rozvrátená ekonomika negatívne vplývali na výhľady súkenky v Uhrovci. Na druhej strane treba poznamenať, že obchodná spolupráca s rakúskym štátom napriek regulovaným cenám bola stabilizujúcim faktorom, totiž továreň v lete 1848 zabezpečovala súkno pre cisársku armádu a tento kontrakt bol predĺžený aj po roku 1849.⁴⁶ Obchodnopolitické prostredie v habsburskej ríši, t. j. jednostranná podpora rakúskych podnikov a vymedzenie Uhorska ako potravinovej a surovínovej základne v ére neoabsolutizmu boli nepriaznivé pre vývoj uhorského textilného priemyslu a v rámci neho aj uhroveckej súkenky.⁴⁷ Presnejšie formulované: toto odvetvie si v rámci štrukturálnych zmien v uhorskej ekonomike, keď sa do popredia dostával ťažký a mlynársky priemysel, zachovalo svoju malú váhu.⁴⁸ Pozitíva spoločného colného územia Uhorska s Rakúskom od roku 1850 sa prejavili len po dlhšom čase. Rakúska konkurencia silnela a pre uhrovecké podnikanie nevznikali nové odbytiská ani po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. V podstate, ako aj iné súkenky, napr. v Haliči a Lučenci, aj uhrovecká bola odkázaná na štátne objednávky.

Gróf Albert Zay teda nemal jednoduchú úlohu, keď v roku 1857 prebral od otca vedenie súkenky a rozsiahleho panstva. Musel hľadať nové, efektívnejšie cesty podnikania. Jednou bolo využitie poznatkov z nemeckej študijnej cesty v roku 1860, ktorá zrejme súvisela s činnosťou súkenky.⁴⁹ Avšak obmedzený prevádzkový kapitál zrejme zapríčinil, že Zayovci v roku 1863 dali súkenku do prenájmu budapeštianskemu veľkoobchodníkovi, pôvodom z Nového Mesta nad Váhom, Eduardovi Strickerovi, ktorý v roku 1869 kúpil aj súkenku v Haliči.⁵⁰

2, č. 38, s. 650; A zay-ugróczai posztó-gyár. In *Hetilap*, 23. júla 1847, roč. 3, č. 163, s. 945; MILHOFFER. *Magyarország közigazdasága*. Zv. 1. Budapest 1904, s. 426-427; HORVÁT. *A védegyelet története*. Budapest 1911, s. 452-453; SINKOVICS, ed. *Kossuth Lajos összes munkái 12. Kossuth Lajos 1848 – 49-ben. 1848 április – szeptember 2. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban /Magyarország újabbkori történetének forrásai/*. Budapest 1958, s. 452-453. Časť korešpondencie, listy Lajosa Kossutha grófovi Karolovi Zayovi našiel v rodovom archíve vnuk Mikuláš, ktorý ich publikoval v roku 1886. Pozri ZAY. Reformmozgalmaink történetéhez. In *Nemzet*, 15. augusta 1886, roč. 5, č. 1422, Melléklet.

46 KOWALSKÁ, Podnikanie v réžii aristokrata, s. 449 - 451.

47 PAULÍNYI. Otázky hospodárskeho vývinu na Slovensku v 50. a 60. rokoch 19. stor. In *Historický časopis*, 1963, roč. 11, č. 1, s. 46-47.

48 BEREND a RÁNKI. *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19 – 20. században*. Budapest 1976, s. 168; SZÁVAI. Volt-e szerepe a gazdasági tényezőnek az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában? In *Közép-Európai Közlemények*, 2009, roč. 2, č. 1, s. 62.

49 GELLÉRI. *A magyar ipar úttörői. Élet- és jellemrajzok*. Budapest 1887, s. 106.

50 PÁLMÁNY. A nógrádi mezővárosok kézműves társadalmá a polgári átalakulás idején (1820–1870). In NAGYBÁKAY a NÉMETH, ed. *VI. Kézművesipartörténeti Szimpózium, Veszprém, 1988. november 15 – 16*. Veszprém 1989, s. 152. Podľa Krajčovičovej bol Stricker

Po roku 1867 však bolo zjavné, že súkenka v Uhrovci v zmenených ekonomických podmienkach a nových hospodársko-politických súradniciach nemôže byť rentabilnou a začala prepúšťať robotníkov. Uhorská vláda totiž preferovala výstavbu novej súkenky v Prešporku – ktorú založila firma Harapat-Mandl v roku 1870⁵¹ – a podľa odborníkov urobila ešte jednu zásadnú chybu: umožnila monopolizáciu dopravy domácich textilných výrobkov pre rakúske konzorcium Harapat (nehovoriac o tom, že hotové výrobky, ošatenie sa dovážalo z Čiech a domáci výrobcovia boli diskriminovaní).⁵² Táto skupina disponovala až 70 % podielom na trhu a na zvyšných percentách sa podieľali domáci výrobcovia. V tejto situácii nebolo možné získať dôležitejšie objednávky od štátu. Vláda sa bránila tým, že súkenky v Uhrovci a Haliči nemali dostatočné kapacity na zabezpečenie čoraz väčšieho množstva súkna, resp. iných textilných výrobkov pre honvédsku armádu. Celkovú situáciu od roku 1869 sťažili teda rakúske textilné konzorciá, ktoré rýchlo monopolizovali odvetvie v Uhorsku a nenechali rozvíjať súkenky v Uhrovci, Haliči a Lučenci.⁵³

Gróf Albert dobre zmapoval situáciu, lebo podnikol tri razantné – a na prvé krízové javy v ekonomike možno riskantné – kroky v tejto situácii. Najprv dal mechanizovať a tým zefektívniť tradičnú remeselnícku výrobu v regióne, keď v roku 1870 založil fabriku so 60 robotníkmi na výrobu klincov do topánok (príčom sa ale zachovala aj manufaktúrna, ručná výroba). Tieto uhrovecké výrobky boli exportované až na Balkán, ale kvôli rusko-osmanskej vojne v rokoch 1877 – 1878 sa vývoz značne znížil.⁵⁴ Ďalším krokom bola úplná likvidácia súkenky a príchod nového investora, firmy Jozef Schreiber a bratrancei (*Jozef Schreiber & Neffen; J. Schreiber és Unokaöccsei*), úspešnej a uznávanej podnikateľskej firmy v sklárstve so sídlom vo Viedni. Firma už vtedy mala vo vlastníctve viaceré prosperujúce sklárske podniky v Čechách, na Morave a Rakúsku a mala objednávky z rôznych európskych krajín i zo Spojených štátov. Schreiberovci boli aj „geograficky blízko“ k Uhrovcu, veď od roku 1859 prenajímali a modernizovali skláreň Svätá Sidónia pri Hornom Srní v Trenčianskej župe, čo bol ich prvý uhorský podnikateľský subjekt vôbec.⁵⁵ V Uhrovci, v budove

„tichým spoločníkom“ a obchodným riaditeľom už od roku 1858. KRAJČOVIČOVÁ, *Továrň na súkno v Uhrovci*, s. 139.

51 Közlemények a magyar. kir. honvédelmi ministerium működéséről. In *Budapesti Közlöny*, 13. augusta 1873, roč. 7, č. 186, s. 1524.

52 [Pozsonyból írják a „P. L.“-nak]. In *A Honvéd*, 7. apríla 1870, roč. 4, č. 14, s. 100.

53 [X. Y.] Posztó-íparunk viszonyairól. In *Anyagi Érdekeink*, 20. marca 1872, roč. 2, č. 3, s. 39-40.

54 GELLÉRI, *A magyar ipar úttörői*, s. 106-107.

55 VERES. Észak- és Kelet-Magyarország üvegiparának szerkezeti átalakulása a 19. században. In TÓTH, ed. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 2013, roč. 52, s. 242.

súkenky, v roku 1873⁵⁶ zariadili dielňu na brúsenie skla a popri nej vybudovali modernú skláreň.⁵⁷

Uhrovecká skláreň vznikla ako právny subjekt v podobe verejnej obchodnej spoločnosti (közkereseti társaság) 28. mája 1874.⁵⁸ Skláreň potrebovala vodné zdroje k mlecím zariadeniam. Surovinová základňa v podobe kremeňa bola priamo v lokalite, pričom sa kremeň ešte dovážal aj zo Saska. Napriek tomu, že bol zabezpečovaný z veľkej vzdialenosti, výhodou bolo, že sa vyhotovoval už v práškovej podobe a nebolo potrebné miestne drvenie.⁵⁹ Firma Jozef Schreiber a bratrance priniesla špičkovú technológiu do tohto regiónu. Podnik, ktorý bol ako prvý v Uhorsku zariadený regeneratívnymi plynovými pecami, sa zameral na výrobu nielen luxusného krištáľového skla, ale aj osvetľovacieho skla pre petrolejové a plynové lampy a pracoval nielen pre domáce, ale aj zahraničné trhy.⁶⁰ Uhorské obchody riadil spoločník firmy Maximilián Göpfert, ktorý bol aj technickým riaditeľom sklárne v Uhrovci.⁶¹

Ďalší rodinný projekt grófa Alberta z roku 1876, palicová továreň (*Gróf Zay Albert bot- és fadiszárugyára; Graf Albert Zaysche Stock- und Holzgalanterie-Waaren Fabrik*), ktorý potom viedol od roku 1899 jeho syn Mikuláš, sa stal tiež prosperujúcim. Pod vedením riaditeľa Karola Peltzera sa špecializoval na výrobu palíc do dáždnikov a snečnikov. Dielne fungovali v Uhrovci, Kšínnej a Žitnej, pobočku mali v Bánovciach.⁶² Továreň, ktorá získala daňové úľavy od

56 Dobová publicistika a odborné práce uvádzajú rôzne roky založenia sklárne (1871, 1873, 1874). Porovnaj: Jókai fölvidéki útja. In *A Hon*, 18. augusta 1879, roč. 17, č. 198, s. 1; GELLÉRI, A magyar ipar úttörői, s. 106; CSIFFÁRY. *Magyarország üvegipara 1920-ig*. Eger 2006, s. 216; VERES, Észak- és Kelet-Magyarország üvegiparának szerkezeti átalakulása, s. 242.

57 Pravda, sklárske tradície v Uhrovci mohli byť hmatateľnou realitou, lebo panstvo podnikalo v tejto oblasti už dávnejšie. Gróf Karol Zay založil skláreň (*Zay-Ugrocer Glassfabrik, Carolinenthal*), neskôr Jozef Steiner prenajímal druhú skláreň od roku 1859 (*Zay-Ugrocer Glassfabrik des Jozef Steiner*). Temeš. Dve zaniknuté sklárne na území niekdajšieho uhrovského panstva. In *Slovenský národopis*, 1967, roč. 15, č. 2, s. 157 - 214; Csiffáry, *Magyarország üvegipara*, s. 216; VERES, Észak- és Kelet-Magyarország üvegiparának szerkezeti átalakulása, s. 216.

58 *Központi Értesítő*, 12. decembra 1877, roč. 2, č. 110, s. 3.

59 Jókai fölvidéki útja. In *A Hon*, 18. augusta 1879, roč. 17, č. 198, s. 1; Az országos kiállításról. In *Vasárnapi Ujság*, 7. júna 1885, roč. 32, č. 23, s. 375; ŠIŠMIŠ; BEŠTOVÁ a KVASNICOVÁ, *Uhrovec*, s. 44-45.

60 Pozri VEJROSTOVÁ. *Luxury and Decorative Glass*. Brno 2010.

61 GELLÉRI, A magyar ipar úttörői, s. 106-108; GELLÉRI. A kiállítókról. In *Ország-Világ*, 1. novembra 1885, roč. 6, č. 44, s. 4-5.

62 KRASZNYÁNSZKY. Trencsénvármegye művelődési viszonyai 1869-től 1889-ig. In ARÁNYI, ed. *A Trencsényi Kir. kath. Főgymnasium Értesítője az 1889 - 90 tanévről*. Trencsén 1890, s. 64.

štátu⁶³, zamestnala len v hlavnom podniku, v Uhrovci, v roku 1903 až 400 robotníkov. Továreň mala poverencov vo viacerých európskych štátoch aj v USA. Na začiatku 20. storočia uhrovecké výrobky boli konkurencieschopné na uhorskom trhu, ale továreň vyrábala predovšetkým na export, ktorý bol nasmerovaný do Nemecka, Francúzska, Anglicka, Belgicka, škandinávskych krajín a USA. Objem obchodov so zahraničím sa v roku 1903 odhadoval na 700-tisíc korún.⁶⁴

Pre rozvoj hospodárstva bolo životne dôležité, aby sa prírodno-geograficky uzavretý⁶⁵ trenčiansky región a osobitne zayovské podniky na konci 19. storočia napojili na železničnú sieť Uhorska, a aby sa továrenské výrobky rýchlejšie dostali na domáci a zahraničný trh. Gróf Albert Zay bol logicky zainteresovaný, aby sa uhrovecké panstvo napojilo na inú, geograficky výhodnejšiu dopravnú tepnu smerom na Nitru, ako menej atraktívna sa javila vzdialená Považská železnica. Z tohto dôvodu Albert získal v roku 1892 (spolu s grófom Kolomanom Esterházyom) koncesiu na výstavbu vicinálky Trenčianske Teplice – Žabokreky nad Nitrou, pričom by bola realizovaná aj výstavba trate medzi Bánovcami nad Bebravou a Uhrovcom.⁶⁶

Záver

Barón Gábor Wesselényi organizoval v roku 1942 nezvyčajnú a zaujímavú anketu o historickej úlohe a budúcnosti maďarskej aristokracie. Vtedy len málokto mohol predvídať katastrofický scenár pustošivej a tragickej svetovej vojny pre malé národy a tradičné sociálne skupiny v strednej Európe, ba viacerí intelektuáli boli servilní a sfanatizovaní násilnými ideológiami a verili vo víťazstvo „nového poriadku“. Netypické bolo, že Wesselényi oslovil nielen renomovaných mienkotvorcov, aristokratov, ale aj ľudí z nižších spoločenských tried s rôznymi

63 *Központi Értesítő*, 29. septembra 1898, roč. 23, č. 79, s. 1386.

64 GELLÉRI, A magyar ipar úttörői, s. 10; Új gyárak és gyári hírek. In *Honi Ipar*, 1. marca 1903, roč. 4, č. 5, s. 18-19.

65 Na detailnejšiu analýzu zdedených prírodných faktorov, ktoré určovali vývoj spoločnosti a ekonomiky pozri TAKÁCS a UDVARI. Adalékok Trencsén megye vásáraihoz és a Trencsén megyei lakosság 18. század végi vásározási szokásaihoz. In *Ethnographia*, 2000, roč. 111, č. 1-2, s. 87-89.

66 Porovnaj: *Vasuti és Közlekedési Közlöny*, 16. októbra 1892, roč. 23, č. 125, s. 1036; G. NAGY a AMBRUSTER, ed. *Magyar Kompass. Pénzügyi Évkönyv 1893*. Zv. 2, roč. 21. Budapest 1893, s. 199. Projekt zrejme kvôli obrovským finančným výdavkom nenapredoval. O jej výstavbe sa rokovalo na župnej úrovni ešte aj v roku 1906. Pozri Vasút Trencsén-Baán és Zay-Ugróc között. In *Vasuti és Közlekedési Közlöny*, 22. júla 1906, roč. 37, č. 87, s. 799. Okrem toho ako aristokrat zohrával prestížnu úlohu v regionálnom bankovníctve. Zastával funkciu predsedu Sporiteľne v Bánovciach (*Baáni Takarékpénztár*) od jej založenia v roku 1872. MIHÓK. *Magyar Compass*. Roč. 2. Budapest 1874, s. 64.

profesiami (robotník, krajčírsky pomocník, novinár, spisovateľ), pričom svoje myšlienky o postavení a osude aristokracie mohli sformulovať aj ženy.⁶⁷

Wesselényi dobre pocíťoval krízu tejto historickej skupiny, charakteristické znaky a hrozby veľkých spoločenských zmien, ktoré podľa neho po vojne neminú ani aristokraciu, ba vďaka ktorým sa dostane na dejinnú križovatku:

„Sociálne otázky patria medzi najpálčivejšie problémy súčasnosti a možno povedať, že sú to zásadné problémy, pretože je isté, že akýkoľvek bude koniec, či už vo vojenskom, alebo politickom zmysle, radikálne zmení štát a spoločenský poriadok. Táto transformácia sa začala už po prvej svetovej vojne, ale (najmä v Maďarsku) nebola dostatočne úprimná ani cieľavedome radikálna. To všetko bolo také klamlivé a falošné, že možno budúci historik zaoberajúci sa dejinami Európy identifikuje hlbšie príčiny druhej svetovej vojny v neúprimnej spoločenskej transformácii. Všetky tieto spoločenské otázky majú veľký význam práve v Maďarsku, lebo problémy sú tu oveľa zložitejšie ako vo väčšine Európy.“⁶⁸

Wesselényi uvažoval o osude aristokracie len na území potrianonského Maďarska, kde naďalej disponovala určitým politickým, menej už ekonomickým vplyvom (v okolitých štátoch nemecká a maďarská aristokracia kvôli povojnovej ekonomickej kríze a národne orientovanej pozemkovej reforme stratila svoje dominantné postavenie v spoločnosti). Jej budúcnosť videl – dosť naivne – v transformácii akoby do novej „aristokratickej“ strednej vrstvy, kde by práve kvalita, talent a hodnoty boli rozhodujúcimi faktormi: *„Základ budúceho štátu bude tvoriť skutočne sociálna skupina založená na kvalite, jedna aristokracia.“⁶⁹* Kvasom novej spoločnosti teda nebude ani proletariát, ani meštianstvo, ale úplne nová skupina, neoaristokracia. Wesselényi sa však zásadne mýlil (nie je to jeho vina!): aristokracia, ktorá sa od 16. storočia stala najvýznamnejšou sociálnou skupinou v Uhorsku, po roku 1945 už zostala úplne bezmocná.⁷⁰

Na Slovensku to bolo podobné: maďarské a nemecké aristokratické rody, medzi nimi aj Zayovci, sa po roku 1945 kvôli radikálnym politickým a spoločenským zmenám, násilnej eliminácii ako sociálnej vrstvy, úplne vytratili z historickej pamäti. Ich podnikaví, ba niekedy novátorskými ambíciami disponujúci členovia, medzi nimi aj hlavný hrdina nášho príbehu, gróf Albert Zay, sa stratili v hmle minulosti.

67 WESSELÉNYI. *Az arisztokrácia válsága és jövője*. Ankét. Budapest 1942.

68 Tamže, s. 3.

69 Tamže, s. 25.

70 GUDENUS a SZENTIRMAJ. A magyar arisztokrácia sorsa 1945 után. In *Valóság*, 1987, roč. 30, č. 5, s. 34.

O autorovi / About the author

Mgr. Štefan Gaučík, PhD. et PhD.

Historický ústav Slovenskej akadémie vied, v. v. i.

P. O. Box 198, Klemensova 19, 814 99 Bratislava

Slovenská republika

e-mail: stefan.gaucik@savba.sk

<https://orcid.org/0000-0001-6114-5412>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57204684946>

**Zoznam použitých prameňov a literatúry / List of references
and literature**

Primárne zdroje / Primary sources

Archívy a archívne pramene / Archives and Archives sources

Slovenský národný archív, fond Zay, Archív Alberta Zaya a dedičov, k. 375.

Edície prameňov a publikované pramene / Source editions and Published editions

G. NAGY, Sándor a AMBRUSTER, Jakab, ed. *Magyar Compass. Pénzügyi Évkönyv 1893. Zv. 2, roč. 21.* Budapest: Brözsa Ottó Könyvnyomdája, 1893.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser. Zv. 62, Gotha: Justus Perthes, 1889. Hof- und Staats-handbuch der Österreichisch-ungarischen Monarchie für 1896. Wien: Druck und Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1896.

KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok. Zv. 2.* Budapest: Grill Károly könyvkiadóvállalata, 1911.

KOLLEGA TARSOLY, István; GORJÁNÁC, Rádojka a SZASZKÓ, István. *Csehszlovákiai mikrofilmek az Országos Levéltárban (1992. január 1-én). Repertórium.* Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1992.

Magyar nemzeti zsebkönyv. Főrangú családok. Zv. 1. Budapest: Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, 1888.

Magyarország tiszti cím- és névtára. Zv. 1, roč. 4. Budapest: Országos Magyar Kir. Statistikai Hivatal, 1884.

Magyarország tiszti cím- és névtára. Roč. 9. Budapest: Országos Magyar Kir. Statistikai Hivatal, 1890.

MIHÓK, Sándor, ed. *Magyar Compass. Roč. 2.* Budapest: Kiadja Tettey Nándor és Társa, 1874.

NAGY, Iván. *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Zv. 12.* Pest: Kiadja Ráth Mór, 1865.

NAGY, Iván. *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Pótlék kötet.* Pest: Kiadja Ráth Mór, 1868.

SINKOVICS, István, ed. *Kossuth Lajos összes munkái 12. Kossuth Lajos 1848 – 49-ben. 1848 április – szeptember 2. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban /Magyarország újabkori történetének forrásai/.* Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958.

SCHÖPFLIN, Aladár, ed. *Magyar Színművészeti Lexikon, Ágh Endre – Faust. Zv. 1.* Budapest: Az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete, 1929.

WITTING, Johann. *Der Niederösterreichische Landständische Adel. S – Z.* Nürnberg: Bauer und Raspe, 1918.

WURZBACH, Constant, ed. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Wurmser – Zhuber. Zv. 59.* Wien: Verlag der Universitäts-Buchdruckerei von L. C. Zamarski, 1890.

Dobová tlač/ Press

- A Hon*, roč. 17, č. 198, s. 1, [18. 8. 1879]
A Honvéd, roč. 4, č. 14, s. 100, [7. 4. 1870]
Anyagi Érdekeink, roč. 2, č. 3, s. 39-40, [20. 3. 1872]
Budapesti Hírlap, roč. 28, č. 236, s. 11, [2. 10. 1908]
Budapesti Közlöny, roč. 7, č. 186, s. 1524, [13. 8. 1873]
Evangelikus Órálló, roč. 1, č. 4, s. 243-245, [9. 6. 1905]
Fővárosi Lapok, roč. 13, č. 22, s. 104, [28. 1. 1876]
Fővárosi Lapok, roč. 31, č. 244, s. 2095, [4. 9. 1894]
Hetilap, roč. 2, č. 38, s. 650, [12. 5. 1846]
Hetilap, roč. 3, č. 163, s. 945, [23. 7. 1847]
Honi Ipar, roč. 4, č. 5, s. 18-19, [1. 3. 1903]
Központi Értesítő, roč. 2, č. 110, s. 3, [12. 12. 1877]
Központi Értesítő, roč. 23, č. 79, s. 1386, [29. 9. 1877]
Magyarország, roč. 12, č. 289, s. 20, [25. 11. 1905]
Magyarság, roč. 6, č. 118, s. 11, [27. 5. 1925]
Nemzet, roč. 5, č. 1422, Melléklet, [15. 8. 1886]
Ország-Világ, roč. 6, č. 44, s. 4-5, [1. 11. 1885]
Pannonia, roč. 10, č. 121, s. 482, [24. 10. 1846]
Pesti Hírlap, roč. 5, č. 507, s. 50-51, [22. 7. 1845]
Pesti Hírlap, roč. 26, č. 192, s. 8, [12. 7. 1904]
Pesti Hírlap, roč. 39, č. 31, s. 12, [31. 1. 1917]
Pesti Hírlap, roč. 39, č. 128, s. 8, [19. 5. 1917]
Pesti Napló, 10. augusta 1899, roč. 50, č. 220, s. 7, [10. 8. 1899]
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, roč. 44, č. 10, s. 150-151, [10. 3. 1901]
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, roč. 44, č. 11, s. 168-169, [17. 3. 1901]
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, roč. 44, č. 12, s. 184-186, [24. 3. 1901]
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, roč. 44, č. 13, s. 196-199, [31. 3. 1901]
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, roč. 44, č. 17, s. 259-261, [28. 4. 1901]
Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, roč. 44, č. 18, s. 275-276, [5. 5. 1901]
Protestáns Szemle, roč. 13, č. 2, s. 91-101, [1901]
Protestáns Szemle, roč. 13, č. 3, s. 190-201, [1901]
Uj Magyar Muzeum, roč. 4, č. 1, s. 393-394, [1854]
Vasárnapi Ujság, roč. 32, č. 23, s. 375, [7. 6. 1885]
Vasárnapi Ujság, roč. 13, č. 47, s. 569-570, [25. 11. 1866]
Vasárnapi Ujság, roč. 38, č. 23, s. 378, [7. 6. 1891]
Vasuti és Közlekedési Közlöny, roč. 23, č. 125, s. 1036, [16. 10. 1892]
Vasuti és Közlekedési Közlöny, roč. 37, č. 87, s. 799, [22. 7. 1906]

Sekundárne zdroje / Secondary sources

Monografie a zborníky ako celok / Monographs

- BEREND, T. Iván a RÁNKI, György. *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19 – 20. században.* Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1976.
CSIFFÁRY, Gergely. *Magyarország üvegipara 1920-ig. /Studia Agriensia 25./.* Eger: Heves Megyei Múzeumi Szervezet, Dobó István Vármúzeum, 2006.

- DEMME, József. *A szlovák nemzet születése. Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 2011.
- DEMME, József. *Ludovít Štúr. Zrod moderného slovenského národa v 19. storočí*. Bratislava: Kalligram, 2017.
- FUKÁRI, Valéria. *Felső-magyarországi főúri családok. (A Zayak és rokonaik 16 – 19. század)*. Pozsony: Kalligram, 2008.
- GELLÉRI, Mór. *A magyar ipar úttörői. Élet- és jellemrajzok*. Budapest: Dobrowsky és Franke, 1887.
- HORVÁT, Elza. *A védegyelet története*. Budapest: Révay és Salamon könyvnyomdája, 1911.
- MILHOFFER, Sándor. *Magyarország közgazdasága. Zv. 1*. Budapest: Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1904.
- PAUSZ, Gabriella. *Nemes Artner Mária és írói köre (1772–1829)*. Budapest: Pfeiffer Ferdinánd-féle könyvkereskedés, 1927.
- ŠIŠMIŠ, Milan; BEŠTOVÁ, Elena a KVASNICOVÁ, Oľga. *Uhrovec*. Uhrovec: Obec Uhrovec, 2007.
- THALLÓCZY, Lajos. *Csömöri báró Zay Ferencz 1505–1570*. Budapest: M. Tört. Társ., 1885.
- VEJROSTOVÁ, Markéta. *Luxury and Decorative Glass*. Brno: Moravská galerie v Brně, 2010.
- WESSELÉNYI, Gábor. *Az arisztokrácia válsága és jövője. Ankét*. Budapest: Aurora Könyvkiadó, 1942.
- ZAY, László. *Áldás és átok. Drámai költemény öt részben*. Trencsén 1895.
- Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách / Articles in Journals, Chapters in Monographs**
- BUKOVSKÝ, Vladimír; SABOV, Peter a KUKA, Ivan. Konzervovanie Zayovskej knižnice, 1. časť. História a stav knižnice. In *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 3, s. 143-146.
- BUKOVSKÝ, Vladimír; KUKA, Ivan a MAKOVÁ, Alena. Konzervovanie Zayovskej knižnice, 2. časť. Rozsah poškodenia. In *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 5, s. 243-247.
- BUKOVSKÝ, Vladimír; KUKA, Ivan a KYŠKOVÁ, Zdena. Konzervovanie Zayovskej knižnice, 3. časť. Kyslosť knižnice. In *Knižnica*, 2001, roč. 2, č. 7, s. 385-390.
- FUKÁRI, Valéria a MÉSZÁROS, Kálmán. Helyesbítések és kiegészítések Vajay Szabolcs „A csömöri Zay családról” című közleményéhez. In *Turul*, 2008, roč. 80, č. 3, s. 87-92.
- GUDENUS, János József a SZENTIRMAY, László. A magyar arisztokrácia sorsa 1945 után. In *Válóság*, 1987, roč. 30, č. 5, s. 34-55.
- JANURA, Tomáš. Aristokratická rezidencia Zayovcov v Bučanoch. In ŽUFFOVÁ, Jaroslava, ed. *Pamiatky Trnavy a Trnavského kraja 18. Zborník zo seminára konaného dňa 4. 12. 2014*. Trnava: Krajský pamiatkový úrad, 2015, s. 37-44.
- JÓNÁSOVÁ, Anna. Literárny salón – spôsob literárnej komunikácie v 17. a 19. storočí. Pokus o otvorenie literárnohistorickej témy, 2. časť. In *Knižnica*, 2011, roč. 12, č. 5, s. 45-48.
- KISS, Lajos. Der slowakische Feenname vila und der ungarische Wortschatz. In *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, 1966, roč. 12, s. 227-234.
- KERTÉSZ, Botond. Zay Károly és a zsidó emancipáció. In *Credo*, 2014, roč. 20, č. 1, s. 36-43.
- KOBLASA, Pavel a KAHUDA, Jan. Nerovný dialog. Čeští archiváři a hornouherské šlechtické archivy po zrodu Československa. In DUCHÁČEK, Milan a BÍLKOVÁ, Jitka, ed. *Václav Chaloupecký a generace roku 1914. Otazníky české a slovenské historiografie v éře první republiky*. Liberec: Technická univerzita v Liberci; Praha: Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity; Turnov: Pekařova společnost Českého ráje, z. s., 2018, s. 192-201.
- KOWALSKÁ, Eva. Audiatur et altera pars: Vzťahy a prepojenia rodín Zayovcov a Štúrovcov. In MACHO, Peter a KODAJOVÁ, Daniela, ed. *Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo a doba verzus historická pamäť*. Bratislava: Veda, 2015, s. 33-52.

- KOWALSKÁ, Eva. Dôstojník v armáde a spoločnosti na prelome 18. a 19. storočia: Imrich II. Zay a jeho kariéra (1765 – 1831). In *Vojenská história*, 2015, roč. 19, č. 2, s. 147-160.
- KOWALSKÁ, Eva. Podnikanie v réžii aristokrata: založenie a prvé kroky súkenky v Uhrovci (1845 – 1851). In *Historický časopis*, 2018, roč. 66, č. 3, s. 428-456.
- KOWALSKÁ, Eva. Z Bytčice a Uhrovca do Bučian, Trnavy a Prešporku: Kultúrne aktivity Zayovcov a Calisiovcov v 18. – prvej polovici 19. storočia. In BUGALOVÁ, Edita, ed. *Vplyv šľachtických rodov na európske kultúrne dedičstvo. Zborník príspevkov z medzinárodnej odbornej konferencie Smolenice, 15. – 16. november 2022*. Bratislava: Slovenské národné múzeum – Hudobné múzeum, 2022, s. 191-202.
- KOWALSKÁ, Eva. Der Anteil der Familien Zay und Calisius an der Entwicklung der religiösen und kulturellen Infrastruktur der ungarischen Lutheraner. In VADERNA, Gábor, ed. *The Culture of the Aristocracy in the Habsburg Monarchy, 1750–1820*. Wien: Praesens Verlag, 2022, s. 86-100.
- KRAJČOVIČOVÁ, Klára. Továraň na súkno v Uhrovci (1845 – 1873). In *Zborník SNM – História*, roč. 66, 1972, s. 135-164.
- KRASZNYÁNSZKY, Károly. Trencsénvármegye művelődési viszonyai 1869-től 1889-ig. In ARÁNYI, Béla, ed. *A Trencsényi Kir. kath. Főgymnasium Értésítője az 1889 – 90 tanévről*. Trencsén: Nyomatott Skarnitzl Fr. gyorssajtóján, 1890, s. 1-68.
- LÁNGOŠ, Štefan. Lesné hospodárstvo na niekdajšom panstve Uhrovec. In *Zborník lesníckeho, drevárskeho a poľovníckeho múzea. Zv. 10*. Martin: Osveta, 1979, s. 93-108.
- LOVCSÁNYI, Gyula. Trencsénmegye. In *Az Osztrák-Magyar Monarchia irásban és képen. Zv. 15*. Budapest: A Magyar Királyi Allamnyomda kiadása, 1899, s. 294-331.
- MELKOVICS, Tamás. A reformkori liberális nacionalizmus Zay Károly gróf életpályájának tükrében. In KOVÁCS, Kálmán Árpád, ed. *Nemzetiségek és törvényhozás Magyarországon*. Budapest: Országgház Könyvkiadó, 2019, s. 9-33.
- PÁLMÁNY, Béla. A nógrádi mezővárosok kézműves társadalma a polgári átalakulás idején (1820 – 1870). In NAGYBÁKAY, Péter a NÉMETH, Gábor, ed. *VI. Kézművesipartörténeti Szimpózium, Veszprém, 1988. november 15 – 16*. Veszprém: Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága, 1989, s. 151-160.
- PAULÍNYI, Ákoš. Otázky hospodárskeho vývinu na Slovensku v 50. a 60. rokoch 19. stor. In *Historický časopis*, 1963, roč. 11, č. 1, s. 31-54.
- PUHALOVÁ, Ingrid. Marie Therese von Artner und ihre literarische Autorschaft. In *World Literature Studies*, 2017, roč. 9, č. 4, s. 129-140.
- RAGAČ, Radoslav. Pramene k dejinám baníctva v Slovenskom národnom archíve. In MATEJKOVÁ, Adriana a KAMENICKÝ, Miroslav, ed. *Európsky význam slovenského baníctva v stredoveku a novoveku. Zborník prednášok z medzinárodného sympózia, konaného 8. – 10. 9. 2010 v Banskej Štiavnici*. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum, 2010, s. 87-89.
- SAKTOROVÁ, Helena. Italiká 16. storočia v šľachtickej knižnici rodu Zaiovcov. In DRSKOVÁ, Kateřina, ed. *Opera romanica 14. Linguis diversis libri loquuntur. Sborník k 65. narodeninám pani profesorky Jitky Radimské*. České Budějovice: Ústav romanistiky Filozofickej fakulty Jihočeskej univerzity v Českých Budějovicích, 2013, s. 122-129.
- SAKTOROVÁ, Helena. Najstarší katalóg knižnice rodu Zaiovcov. In *Kniha 2016. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry. Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a v stredoeurópskom priestore*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2016, s. 335-342.
- SZÁVAI, Ferenc. Volt-e szerepe a gazdasági tényezőnek az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásában? In *Közép-Európai Közlemények*, 2009, roč. 2, č. 1, s. 61-72.
- SZTUDINKA, Ferenc. Gróf Zay Károly zay-ugróci volt posztógyarának története (1845 – 1872). In SZTUDINKA, Ferenc, ed. *Magyar Ipartörténet*, roč. 3, č. 5, Budapest 1909.

- TAKÁCS, Péter a UDVARI, István. Adalékok Trencsén megye vásáraihoz és a Trencsén megyei lakosság 18. század végi vásározási szokásaihoz. In *Ethnographia*, 2000, roč. 111, č. 1-2, s. 87-125.
- TAMÁSY, Lénárt Orsolya. Caroline Pichlers „ungarischer Salon“ – Eine Wiener Salondame und ihre Beziehungen zu Ungarn. In BENÍŠKOVÁ, Bianca, ed. *Interkulturalität in Sprache, Literatur und Bildung, Interculturality in Language, Literature and Education, Interkulturalita v jazyce, literatúre a vzdelání*. Zv. 5. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2022, s. 41-63.
- TEMÉŠ, Marián. Dve zaniknuté sklárne na území niekdajšieho uhrovskeho panstva. In *Slovenský národopis*, 1967, roč. 15, č. 2, s. 157-214.
- VAJAY, Szabolcs. A csömöri Zay családról, 1. část. In *Turul*, 1998, roč. 71, č. 3-4, s. 58-67.
- VAJAY, Szabolcs. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 16 – 17. század, 2. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 1-2, s. 26-41.
- VAJAY, Szabolcs. A csömöri Zay családról. A bárói nemzedékek, 3. část. In *Turul*, 2005, roč. 78, č. 3-4, s. 69-74.
- VERES, László. Észak- és Kelet-Magyarország üvegiparának szerkezeti átalakulása a 19. században. In TÓTH, Arnold, ed. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 2013, roč. 52, s. 237-244.
- ZAY, Imre. A dámvad. In NAGY, László, ed. *Vadászati Útmutató 1934 – 1935*, roč. 11, s. 74-84.

Internetové zdroje / Online sources

- KOBLASA, Pavel. Zay de Csömör – uhrovecí páni. In *Rodopisná revue on-line*, 2011, roč. 13, č. 3, s. 1-4. [cit. 2023-05-20]. Dostupné na: <https://www.yumpu.com/xx/document/read/6922079/zay-de-csomor-uhroveci-pani-rodopisna-revue-on-line>
- „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,“ database with images, FamilySearch (<https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:KXW8-M6F : 28 June 2022>), *Amalia Dubovszky, 10 Sep 1837; citing p.Baptism, Stará Halič, Lučenec, Slovakia, Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia; FHL microfilm 2,375,874*. [cit. 2023-05-17].
- „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,“ database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33SQ-GRQ1-2MG?cc=1554443&wc=9P3P-DP D%3A107654301%2C107722701%2C124525701%2C124712301 : 3 July 2014>), *Roman Catholic (Rímsko-katolícká cirkev) > Bratislava > Sv. Martina (Part IV) > Baptisms (Krsty) 1856-1857 (Inv. č. 38) > image 234 of 321; Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia*. [cit. 2023-03-15].
- „Slovakia Church and Synagogue Books, 1592-1935,“ database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:33S7-8BRB-B9K?cc=1554443&wc=9PQS-2J6%3A107654301%2C107654002%2C107672801%2C108060301 : 3 October 2014>), *Roman Catholic (Rímsko-katolícká cirkev) > Bánovce nad Bebravou > Uhrovec > Baptisms (Krsty) 1866-1877 > image 15 of 46; Odbor Archivnictva (The Archives of the Republic), Slovakia*. [cit. 2023-05-18].
- „Hungary Civil Registration, 1895-1980“, database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/1:1:474M-YR3Z : 10 January 2020>), *Zay Eleonóra*. [cit. 2023-05-19].
- „Hungary Civil Registration, 1895-1980“, database with images, FamilySearch „Hungary Civil Registration, 1895-1980,“ database with images, FamilySearch (<https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:S3HT-D157-DD?cc=1452460&wc=92QK-6TR%3A40678301%2C43353801%2C1077265704 : 24 November 2021>), *Pest-Pilis-Solt-Kis-Kun > Budapest (II. Kerület) > Deaths (Halottak) 1904 (jún) > image 41 of 283; Archiv der Stadt Budapest (Archive of the City), Hungary*. [cit. 2023-06-16].

Rukopisy

Gaučík, Štefan. Nepokojný život grófa Mikuláša Zaya.